Toespraak van Bertus Bakker bij gelegenheid van de presentatie van het Jaarboek 2015 in het Seinwezen te Haarlem op 1 juni 2016.

Dames en Heren,

'Haarlemmers geven maar weinig om hun museum. Als je hier de weg vraagt naar het Frans Hals, dan loop je dikke kans dat je naar de gelijknamige bioscoop wordt gestuurd.' Aan het woord is Henk Baard, die eind 1945 als directeur van het museum wordt benoemd. Hij is niet de enige nieuwe museumdirecteur in ons land, want door een samenloop van omstandigheden krijgen vrijwel alle musea na de oorlog een andere directie. Al die benoemingen zijn geen voorpaginanieuws zoals we dat dezer dagen zien. De afstand tussen kunst en het grote publiek is nog enorm. Maar dat moet veranderen. Al die pasbenoemde directeuren hebben éénzelfde streven, namelijk: het museum is er voor iedereen en niet langer uitsluitend voor de happy few. Het is een ideaal dat vooral vanuit de VS is komen overwaaien. Maar hoe democratiseer je een museum. Hoe wek je hiervoor in brede kring belangstelling in een tijd zonder televisie, zonder kunstmagazines, zonder educatieve dienst of pr-afdeling enz.?

Baard gaat energiek aan de slag. Hij heeft enige jaren ervaring als conservator in het Rijksmuseum en tijdens de oorlog is hij belast geweest met het in veiligheid brengen van de gehele Nederlandse kunstcollectie. Die werd ondergebracht in schuilkelders, zoals in Castricum en later in Paasloo in de buurt van Steenwijk, waar hij op dat moment woonde. In Haarlem erft Baard een overladen museum dat naast kunstwerken een enorme collectie historische voorwerpen bevat. De overvolle inrichting voldeed helemaal aan het beeld dat Baard eens optekende uit de mond van een Steenwijker toen hij deze man vertelde dat hij in een museum werkte. 'Oh, een museum ja,' dat kende hij wel: 'da's de iene koamer in, d'aare uut.' Zo'n museum waar je ogen geen rust vinden moest zijn Frans Halsmuseum niet zijn. Baard besluit er een exclusief kunstmuseum van te maken. De historische voorwerpen en tal van schilderijen worden naar het depot verbannen. Verder maakt hij een nieuwe catalogus en stelt het museum open voor lezingen van de Volksuniversiteit en het Instituut voor Arbeiders Ontwikkeling.
Veel goodwill kweekt hij met de gratis rondleidingen op de woensdagmiddagen die hij zelf verzorgt. Hij start ook met een cursus kunstbeschouwing voor onderwijzers zodat die in staat zijn zelf hun leerlingen rond te leiden. Dat aan de begeleiding bij schoolbezoek nog wel het een en ander haperde, had Baard in het Rijksmuseum wel gemerkt. Daar zag hij op een keer een onderwijzer die zijn leerlingen toeriep: 'Kom jongens, niet blijven staan kijken, dóórlopen …!' . Ook geeft Baard jarenlang een cursus kunstbeschouwing voor verpleegsters van het Elisabeth Gasthuis. Patiënten in het EG konden dus een gesprek op niveau voeren.

Maar het is Baard allemaal nog niet genoeg. Hij wil ook doordringen in de huiskamers van de Haarlemmers en hoe kan dat beter dan via de krant. In het Haarlems Dagblad begint hij in februari 1949 met een artikelenserie. Ruim een jaar lang verschijnt elke zaterdag een kunstbeschouwing onder de titel 'Uit de schatten van het Frans Halsmuseum'. Elk artikel bevat een foto van een kunstwerk – uiteraard in zwart wit – met daarnaast een toelichting. Een praatje bij een plaatje dus. In 1951 en 1952 volgt nog een soortgelijke serie, nu onder de titel 'Over beeldende kunst' en hierin beperkt hij zich niet tot de collectie van het Frans Halsmuseum, maar bespreekt hij kunstwerken uit binnen- en buitenland.

De artikelen blijken veel gelezen te worden. De stukken worden uitgeknipt en menig bezoeker komt met het artikel in de hand het kunstwerk van de week bekijken. Het mag ons nu weinig revolutionair voorkomen, maar een krantenserie als deze was volstrekt nieuw in ons land. Om Baards artikelen in de juiste context te zien moeten we bedenken dat rond 1950 nog geen sprake was van

kunstmagazines, museumtijdschriften en wat er tegenwoordig nog meer aan lectuur wordt verzorgd, alles vanzelfsprekend in full colour. Velen van ons herinneren zich nog wel de rage van het sparen van allerhande soorten plaatjes, suikerzakjes, filmsterren etc. Een zwart-wit afbeelding van een kunstwerk, zelfs als het om een krantenfoto van inferieure kwaliteit ging, trok de aandacht. Elke kunsthistoricus is begonnen als reproductieverzamelaar.

Baard schreef dus historie met zijn kunstreeks in het Haarlems Dagblad. Aandacht voor beeldende kunst beperkte zich in de kranten tot af en toe een recensie. Kunstbijlagen en dergelijke dateren pas van de jaren zeventig. De krantenseries van Baard verdienen dan ook alle lof als een poging de museumdrempel voor het grote publiek te slechten. Weliswaar heeft de kunstpopularisering pas via radio en vooral tv een hoge vlucht genomen, een dergelijk streven begint nu eenmaal altijd bescheiden en op lokale schaal.

Inhoudelijk ga ik nu niet in op de krantenartikelen, daarover kunt lezen in mijn artikel. Ik wil nu liever de plaats van die artikelen schetsen binnen het brede scala aan promotionele activiteiten die Baard ontplooit voor zijn museum. Hij beperkte zich namelijk niet tot het Haarlemse publiek.

Zijn formule van een praatje bij een plaatje in het Haarlems Dagblad loopt vooruit op een immens populaire radiocursus die enige jaren later, in 1957, start: Openbaar Kunstbezit. U kent ze misschien nog wel, die blauwe mappen. Elke week werd voor de radio in 10 minuten een kunstwerk besproken, waarvan de abonnee eerst een kleurenreproductie had ontvangen. Na de uitzending werd de radiotekst ook nog opgestuurd.
Waarom noem ik Openbaar Kunstbezit? Wel, omdat Baard behoorde tot de medewerkers van het eerste uur. Tien jaar lang, tot 1966, bekleedde hij de functie van voorzitter van de programmacommissie. Dat was een commissie die de kunstwerken selecteerden en ook een deskundige uitkoos voor de toelichting. Baard zelf nam in deze jaren maar liefst 16 uitzendingen voor zijn rekening. Het spreekt voor zich dat hij er wel voor zorgde dat het Frans Halsmuseum en trouwens ook de Teylers collectie ruim aan bod kwam in de radiocursus. Baard was overigens niet onbekend met de radiomicrofoon, want in 1949, dus in dezelfde tijd dat hij zijn krantenstukken schreef, verzorgde hij ook een serie causerieën over kunst in het AVRO-radioprogramma Voor zieken en gezonden.
Het is uiteindelijk echter niet de radio, maar de televisie waarmee de doorbraak naar een miljoenenpubliek wordt bereikt en dan met name door het razend populaire programma Kunstgrepen van Pierre Janssen, ondanks de handicap van de zwart-wit beelden. Kunstgrepen begon in 1959 en ook Openbaar Kunstbezit verscheen vanaf 1963 op de beeldbuis, maar Baard heeft nooit voor een optreden in dit medium gevoeld.

De teksten van Baard – dat gold zowel voor zijn krantenstukken alsook voor die van Openbaar Kunstbezit – waren vlot geschreven, alsof je hem hoorde spreken en dat kon hij op een bevlogen manier. Schrijven over een kunstwerk is niet eenvoudig, zeker als dat om een lekenpubliek gaat. Het vermijden van jargon is voor velen een uitdagend traject en leidt menigmaal tot een tekst die zo droog is als touw in de zon.
Bij Henk Baard niets van dit alles. Wel kon hij in het overbrengen van zijn enthousiasme zich nog wel eens te buiten gaan aan het gebruik van superlatieven. Ook deinsde hij niet terug voor een dosis psychoanalyse. Zo kwalificeerde hij zonder bezwaar de beroemde Regentessen van Frans Hals als vier dissonanten met hun berekenende uiterlijk, hun ijskoude blik, babbelzieke mond en schaapachtige domheid en ook ontwaarde hij tussen de Regenten een dronkeman. Tegelijkertijd echter bestempelde hij deze beide schilderijen als Hals' grootste triomf. Frans Hals was natuurlijk ook dé publiekstrekker van het museum en in een olijke bui kon Baard de telefoon ook wel eens opnemen met Henk Hals.

De artikelen in de krant maakten maar één onderdeel uit van Baards inventieve kunstpromotie. De gratis rondleidingen en de cursussen voor onderwijzers en verpleegsters heb ik al genoemd. Daar bleef het niet bij. Om de schoolgaande jeugd te enthousiasmeren stelde hij ook reizende tentoonstellingen samen onder de titel Het Papieren Museum. Dit waren exposities van ingelijste kleurenreproducties en die maakten een tournee langs de Haarlemse lagere scholen en later ook middelbare scholen. Ook met deze vorm van kunstpromotie liep Haarlem voorop. Dat was mede een gevolg van het stimulerende beleid van de wethouder van cultuur Daaf Geluk, met wie Baard alle jaren dat hij in het museum de scepter zwaaide – tot zijn pensionering in 1972 – voortreffelijk heeft samengewerkt.
Tot slot wil ik nog de activiteit noemen waarmee Henk Baard zijn grootste bekendheid oogstte en waaraan sommigen van u wellicht ook nog herinneringen hebben, namelijk het museum bij kaarslicht, soms in combinatie met levende muziek. Baard was een romanticus en in deze ambiance kwam hij volledig tot zijn recht. Hij startte met deze avondopenstellingen in 1953 toen in Heemstede de Flora werd gehouden. Het initiatief trok zelfs internationale bekendheid. Zo bezocht in 1955 Danny Kaye ons land en hij wilde per se naar het Candle Light Museum.
Ik heb Baard aan het eind van zijn leven nog eens bezocht in huize De Rijp in Bloemendaal en aan deze avondopenstellingen bewaarde hij zijn beste herinneringen. Het is niet moeilijk hierin een vroege voorloper te zien van de tegenwoordig zo populaire museumnacht.

Terug naar de kunstserie in het Haarlems Dagblad. In hoeverre Baard met zijn artikelen behalve de al in kunst geïnteresseerden ook de doorsnee Haarlemmer heeft bereikt valt niet na te gaan. De bezoekersaantallen stegen weliswaar jaar na jaar, maar dat was elders niet anders. Laten we het er maar op houden dat iemand die de weg vroeg naar het Frans Hals minder vaak in de bioscoop verzeilde.